

Az 1922 és 1930 között keletkezett szövegekben még nem az Írói felelősségünk című programírást író mutatja meg magát, nem arról beszél, mi az író feladata, hogy mit kell csinálnia, itt még a kétarcú Szentelekyt látjuk, aki Levél D. J. barátomhoz a vajdasági irodalomról szóló vitacikkében a szuverén irodalmat hirdeti, ugyanakkor a Magyar gyarmatok címűben már annak a szükségességét mondja el, hogy ennek a tájégségnek külön irodalomra van szüksége. Ugyanaz a kétarcúság ez, mint ami Szenteleky Ákácok az Őszben című versét jellemzi. „Állnak az ákácok bús bácskai őszben / kopaszul, szegényen s türelmesen állnak, / szél rázza fejüket, fejsze csap húsukba. / Nincsen épp jó sora az ákácifáknak” – így kezdődik a vers, s gondolná-e valaki, hogy Szenteleky az ákácot nem jellegzetes tájszimbólumként alkalmazta? Maga szabadkőműves volt, s mikor testvéreiről, az ákácokról beszél, szabadkőműves testvéreire gondol, nála tehát az akác nem a bácskai lelkület egyetemleges kifejezője, hanem az elkülönülés szabadkőműves szimbóluma – erre mutat rá Bori Imre Szenteleky Kornélról szóló monográfiájában.

Szenteleky A vers a Vajdaságban című írásában még mentegeti a költőket, amiért nincs verseikben helyi szín, és progresszívebbnek tartja az itteni költészetet, mint akár a magyarországit, akár az erdélyit, amelyet kötnek a tradíciók.

Ebben a kötetben azt a Szentelekyt látjuk, akit a leginkább kedvelek: a helyi színek elméletével barátkozó európeért. A gyakorlatias racionalista és az elvágódó széplélek azonosságát. Egészen abban az értelemben, ahogyan kritikáról vallott gondolatait összegezi: „A jó kritika önálló művészi alkotás, amelynek jóságát és nagyszerűségét az értékítéletek világosságában, szépségében és meggyőző, megjelenítő erejében találjuk.” Az ő kritikái valóban ilyenek, következetesek és világosak, s a kor elvárásainak megfelelően művészi szóvirágokban fejlődnek be, belefutnak a szépségbe.

TOLDI Éva

A VILÁG DOLGAI RÓL

Harmath Károly: *A hit reményében*. Hívó szemmel Forum–Agapé, Újvidék, 1998

Az alcmben is hangsúlyozott hívő szemlélet és az a tény határozta meg Harmath Károly kötetbe gyűjtött írásainak jellegét, hogy eredetileg a *Hitéletben* láttak napvilágot. A világnak, illetve valamely szegletének eseményeit: a közösségi vagy az egyéni élményeket elmondva-elemelve, a szerző saját bölcselkedéseinek menetébe, mibenlétébe nyújt betekintést. A világ jelenségeinek keresztény értékrenden alapuló, mégis határozottan egyéni értelmezéseit állítja fel. Egyszerűsége és közérthetősége való törekvését, valamint a vizsgált-értelmezett jelenségek laza kronológiai sorrendjét (ünnepekhez, évfordulókhoz, dátumokhoz kötődését) az olvasóhoz fordulás, illetve az aktualizálás szándéka eredményezte.

„A krisztusi teljességre való eljutás útja a megtestesülés, az emberré válás útja is. Írásaimban ezért igyekszem, Szent Ferenc atyánk buzdításait is meghallgatva, »egyszerűen és világosan« kifejezni magam, mert már mások is megállapították, hogy az igazság

és a nagy dolgok az egyszerűségben rejlenek” – olvashatjuk ezt, az írói módszert összefoglaló megjegyzést az Utószóban, amelyet – szemléleti értelemben megalapozó és a kötet írásaira utaló jellege miatt – ésszerűbb és logikusabb lett volna bevezető jegyzetként a kötet elejére illeszteni. Az írói törekvéseknek a záró szövegben történő feltérképezése (folyamatos, sorrendet követő olvasás esetén) az utólagos magyarázat és kiegészítés erejével hat. Ugyancsak formai jellegű hibának tartom a kötet alcímének megválasztását, amely nem jelent többletinformációt a címhez viszonyítva, csak megismétli a hívó szemlélet vezérelv mivoltára történő utalást. De ha figyelembe vesszük, hogy a hit, a remény és a szeretet fogalmak milyen gyakorta és igazi jelentésüket veszítve fordulnak elő a mindennapi, felületes hivatkozások rendszerében, akkor magát a kötet főcímét is szokványosnak, s még egy vallásos fogalomkészleten belül is általánosnak kell ítélnünk. (Azt, hogy közhely, csak az idézett fogalmak értékállóságából kifolyólag nem mondhatjuk.) A választott cím nem sejteti meg, hogy a könyv gondolatgazdag és eredeti látásmódról tanúskodó cikkeket tartalmaz, inkább egy vallási ismeretterjesztő kiadványra utal. A szerző az 1990-től 1998 szeptemberéig fródolt, illetve napvilágot látott cikkeit gyűjtötte kötetbe. Az évszámok meghatározta fejezetek 10–11 írást foglalnak magukban, kivéve az utolsó, 1998-ra datált részt, amely csak nyolc írást tartalmaz. 1991-ben a nyári kettős számban, 1993-ban októberben, míg 1996-ban júniusban nem jelentette meg soros jegyzetét, ám ez nem annyira feltűnő, mint az utolsó rész befejezetlensége, amely minden bizonnyal a könyv megszerkesztésének véges határidejéből következett. S bár ez ugyancsak nem érték meghatározó tényező, mégis feltehetjük a kérdést, vajon szerencsés megoldás volt-e a háromnegyed év publicisztikai termését is okvetlenül „begyömészölni” ebbe a kötetbe, megbontva befejezettségének, teljességének képét.

Amennyire ügyetlenül hatnak a könyv főcímei, épp annyira frapánsak az egyes cikkek figyelmet felkeltő, egyszavas, szerzői attitűdöt, érzelmeket, iróniát is sugalló címei: *Tudományos, Kötelhúzó, Janiskodunk, Szeszkuhára, Fülmosás, Embargó, Fejlővéselemle, Észjárlat, Cucckazal, Turmix, Szájkosár* etc. Az utolsó évtized jellegéből, történéseiből következik, hogy cikkeiben Harmath többnyire negatív előjelű jelenségekkel, tartalmakkal kénytelen foglalkozni. E regresszív tendenciák közepette is mindenekelőtt az érték ambivalenssé válásával, degradálódásával kell szembenéznie: kulturális és erkölcsi válsággal, szellemi vaksággal, vallási butasággal, a szeretet, az ünnep vagy a csoda fogalmának lényegi elsikkadásával, a nyelv (a szó) kompromittálódásával, békétlenséggel, erőszakkal.

Tudományos című írásában a szabadságról mint az ember elidegeníthetetlen, vesztelített jogáról értekezik. A szabadságot Istentől kapott értéként határozza meg, „hiszen ha tiszteljük az Alkotót, akkor tisztelni kell az alkotását is”. Ugyanakkor a világon 1948-ban deklarációban is biztosított emberi szabadságjogok meg nem valóságosulását, „feltételes” gyakorlását, a „tudományos” értelmezések megjelenésével, azzal a jelenséggel hozza összefüggésbe, hogy a hatalomtartó rendszerek a maguk módján magyarázzák e jogok mibenlétét, amelyek így legtöbbször nem jelentenek mást, mint azt, hogy „mindent szabad gondolni, mondani és megtenni a megszabott körülmények és feltételek mellett. Értsd úgy: mindent szabad, amit megengednek”. Harmath rámutat e korlátozott szabadság lesújtó következményeire, a „szellemileg tudományosan táplált ember” gyökeretlenné válására, szellemi elsivárosodására, majd kitér arra a tényre, miszerint a hitetlenség,

vagy a vallásos világszemlélet háttérbe szorulásának („... szégyellni kell a hitet is, hiszen – és ezt tudományosan bebizonyították! – Isten nem létezik.”) kiváltó okát is itt kell keresnünk. Általában igazat kell adnunk Harmath Károlynak. Az emberi szabadság lényegét tényleg elferdítették, jogát eltiporták és eltiporják, a szellemi rabság elembertelenít, és a különböző vallási üldöztetések gyökere is itt keresendő. Amit mégis kifogásolnunk kell írásában az, hogy nem derül ki belőle egyértelműen, miszerint az a „tudományosság”, amit itt mélyen eltél (s amely valamiféle bizonyítékot produkálna Isten nemlétére), valójában az áltudomány, illetve a tudomány köntösébe burkolt hatalmi ideológia. Mert olvasóként így csak remélhetjük, hogy nem a tényleges alapokon nyugvó, rendszeres filozófia vagy tudomány ellen van kifogása. Azt pedig nem fejtette ki előtünk, hogy a szabadság, amelynek meghatározta erdetét, s amelyért világnézete szellemében síkraszáll, hogyan valósult vagy valósul meg az általa képviselt értékrend keretein belül úgy, hogy az ember egészségesen (tehát nem a másik ember létét veszélyeztető) szabad gondolkodásának és szellemi önállóságának tényleg ne legyenek sem feltételei, sem korlátai.

Harmath több írásában (pl. *Tehetetlenül, Észárlat?*) az általa vallási butaságnak nevezett jelenséggel foglalkozik. Ezekben indulatosan reagál a közvélemény vagy a sajtó produkálta vallási téveszmékre, tévedésekre, félreírásokra. Megint le kell írni: tulajdonképpen igaza van. Mert az olyan kijelentések nyomán, miszerint a buzgó hívő „inkább a ferencesekhez jár templomba, mintsem a katolikusokhoz”, vagy a sajtóhír fróján, aki Jézus Krisztus lelki üdvéért mondott imáról tudósít, tényleg csak szánakozni lehet. Nem baj tehát, hogy a szerző észreveszi ezeket, és felhívja rájuk a figyelmet. Amit kifogásolhatunk, az a hangvétel, ahogy ezt teszi. Mert ezek a tényleg sületlenségeket közvetítő hírek, újságcikkek nem annyira a rosszindulat, s nem is a butaság, mint inkább a hanyagság, de mindenekelőtt annak következményei, hogy térségünkben évtizedeken át nemzedékeket tiltottak el még az alapvető vallási ismeretekről is. S az a néhány – sem a valláskultúrának, sem másféle szellemi szférának nem kedvező – év, ami a változások óta eltelt, természetszerűleg nem volt elegendő a hiányosságok pótlásához. Ezért gondolom, hogy az újságró, aki ilyesmit leír, nem okvetlenül tökkelütött hülye, hanem egyszerűen hiányos kifejtését. Említett írásában – a női nem életre predestinált jellegét, a nő életet adó és megtartó szerepét hangsúlyozva – a médiában gyűlöletet szító, azaz a háborúra, rombolásra uszító nő ellen emel kifogást. Persze semmi okunk nincs arra, hogy ne osztozzunk véleményében, s az ilyen nőt magunk is ne ítéljük el. A „nő mint monstrum” – sajnos – minden háborúban és öldöklésben megjelenik, ott van. Szerintem azonban közelebb kerülünk az igazsághoz, ha azt mondjuk, a „nő is(!) mint monstrum” részese a háborús konglomerátumnak. Vagyis nem előidéző, hanem következmény, nem ok, hanem okozat: a háború hozza létre ezt a női formációt, nem ő a háborút. S ha Harmath idézheti a női hormonok zavaros működéséről szóló férfisovén véleményt (mi

több, „mind közelebb áll hozzá”), akkor e szöveggörnyezetben nyugodt lélekkel hivatkozhatunk arra a feminista állításra is, miszerint a háború maskulin kreáció. S épp a „hormonpéláda” miatt nem lehet egészen egyértelmű előttünk, vajon a szerző a nő szereptévesztésnek csak a szélsőséges példái (értsd: a háborús uszító) ellen emel kifogást, vagy pedig általában kifogásolja a jelen kori nő szereplehetőségeket. Az általa tisztelt nagybetűs Nő jellemvonásai közé sorolja többek között, hogy „megteremti a békét, a harmóniát, meleg szívével fölmelegíti a családi otthont, intuícijával, családösszetartó erejével és alkalmazkodóképességével az emberek közötti megértést, békességet szorgalmazza, és az élet tiszteletben tartásáért küzd.” Talán, ha e tényleg magasztos tulajdonságok mellé még a műveltséget, a tájékozottságot, az önállóságot is követelményként állítanánk, s ha az elfogadott és elvárt női ideálkép nemcsak az intuíción és az alkalmazkodóképességet, hanem az intelligenciát és az egyéni alkotó-, valamint az önálló döntéshozatalra való készséget is magasabbrendű tulajdonságként tartalmazná, az értékromboló, életellenes szerepet vállaló nő jelensége is ritkább lenne. E kérdéskört érinti részben Harmath két másik, a *Tranzit* és a *Szeretefizika* című írása is. Az előbbiben – a halottak napja táján 1997-ben – két halál, a walesi hercegnő tragikus halála és Teréz anya elhunytá kapcsán az értéktévesztés tömegtájékoztató eszközök által erőteljesen táplált jelenségről szól. Szerinte a hercegnő halála kiváltotta döbbenet – „felhajtás” – a hamis erkölcs megmutatkozása volt, hiszen a végzetes menekülésben az elbújás, „a helytelen viszony elrejtésének szándéka” rejlett, s „mások is voltak (és lesznek!) olyan humánusok, mint ő”. Tehát nimbusza mulandó. Ezzel szemben Teréz anya igaz értékeket követve vált örök érvényű példaképünké. Teljes egészében osztozunk a szerzőnek a tömegtájékoztató eszközök lélekgiilkos szerepéről alkotott véleményében (Diana hercegnő tragédiájában – a legenyhébben szólva is – erkölcstelen és visszataszító szerepet vállaltak). Teréz anya tetteinek múlhatatlan értékéhez sem férhet kétség. Mégis úgy vélem, abban, hogy Diana hercegnő nimbusza s a halála miatti döbbenet – miként akkoriban azok a bizonyos tömegtájékoztató eszközök közvetítették – valamelyest „háttérbe szorította” a Teréz anya halála okozta veszteség érzetét, nem a hamis erkölcs tisztelete rejlik, hanem az emberi léleknek az a tulajdonsága, hogy az egysíkúan jó ideálja nem képes olyan mértékben megnyitni képzetét, mint amennyire reagálni tud az izgalmas, különös, egyéni, a tévedéseket is felvállaló, de alapértékeiben mérvadó életvezetés példájára. Abban tehát, hogy a XX. századi átlagpolgár nem annyira Teréz anya végtelen (bizonyos értelemben az egyéniséget is érintő) lemondást és határtalan szeretetet hirdető életében találta meg (még ha tiszteletüket ki is váltotta) a számukra is megvalósítható példát, hanem az intelligens, önálló, szabad, s az előítéletek ellen lázadó hercegnő képében ismerte fel a modern nő ideálját, én nem látok rendkívülit és főleg nem mondanám rá, hogy „gyomorrontó”. *Szeretefizika* című írásában pedig a szeretet nehézségeket feloldó erejét taglalva, igaz, akaratlanul, de egy előítéletet szentesít a szerző. Nevezetesen azt, hogy egy anyának sohasem eshet nehezére, pontosabban nem ismerheti el, hogy – minden öröme és értéke mellett – sokszor gondot, nehézséget és fáradtságot jelent számára a gyermeknevelés. Arról viszont, hogy ez a közfelfogás olykor milyen elviselhetetlen terheket ró az anyára, s hogy miféle lelki bajokat okoz, a pszichológusok tudnak mesélni.

„Nem tudok kétségbeesni. Földigesedni igen” – jegyzi meg egyik írásában Harmath. Úgy vélem, épp ez az indulat az, ami olykor meggátolja abban, hogy esszéit a műfaj

szabályai szerint megformálja, hogy gondolatainak töretlen ívét kialakítsa. Ezért lesznek írásai olykor esszé helyett „csak” jegyzetek, hírlapi cikkek. Egyes írásaiban tisztán kivethető az a pont, ahol az indulatoknak engedve logikus okfejtése lazul, gondolatvezetése bizonytalan, s írása közhelyes lesz. Ebben kell látnunk annak okát is, hogy néhány írásában értelmezhetetlen, vagy többértelmű helyeket, mondatokat találunk. Ilyen „dühös” cikk például az *Turmix* című, amelynek kapcsán el lehetne vitatkozni azon, hogy a „papi szennyes kitergetése” miatt ellene irányuló vád kiváltotta személyes sérelemtől a „szenny-turmixelés” (erkölcstelenség terjesztése?) jelenségének megállapításán át milyen fordulatokkal jutunk el végül is addig a gondolatig, miszerint még a legfiatalabbaknak készülők lapok is „a fiatal nemzedék nemiségkerkölcésének összegyagválására használják a turmixot”, minden alapján „be lehet adagolni nekik . . . azt is, hogy a szajhaságot már a hetedik osztályban ajánlatos megkezdeni, aztán pedig országot átszelő főutak szélén állva kell folytatni, ország-világ előtt mutatva, hogy milyen nagy értéke van a magyar nőnek”. Az a baj, hogy itt a felháborodás háttérbe szorította az elemző, összefüggéseket megvilágító, esetleg háttérjelenségeket felfedező, következményeket felállító gondolatmenetet, ezért nem értjük teljesen, miről van szó, milyen jelenség feltérképezését választotta írása tárgyául a szerző. Még ha el is tudunk képzelni valamiféle ifjúsági lapot, amely szabados és ízléstelen instrukciókat közölt a nemi élet megkezdéséről, s ez háborította fel az író, akkor sem egészen világosodik meg előttünk okfejtése, többértelmű marad előttünk szóhasználata, és írása sem haladja meg egy indulatos pamflet műfaji kereteit. Mások egészen hétköznapi, személyes, sőt banális sérelmek ösztönzik írásra, pl. egy nővér lebeszélne a híveket a lapvásárlásról, vagy valaki azt mondta, hogy „az a főszerkesztő mindig ott vigyorg a *Hitélet* első oldalain”.

Sikeresek és hatásosak Harmath Károlynak azok a kisesszéi, amelyekben jelen életünk átfogó értéktromlásának és erkölcsi zűrzavarának valamely részjelensége, összetevője kapcsán (a háború lényege, a béke fogalma, a szabadság kérdése, a hamis mítoszteremtés, a hazugság, a büszkeség, az értékes és a hamis, a csoda, a szépség, az ünnep, a szeretet és a gyűlölet, a születés, a halál etc.) múltba tekintve, vagy majdlagos esélyeket (vagy esélytelenségeket) latolgatva a gondolkodásnak, a képzettársításnak széles horizontját képes megnyitni előttünk, illetve egy apró jeltől kiindulva, oknyomozva, értelmezve és értékelve az események-jelenségek mibenlétét, valamely bonyolult összefüggéshalmazt tár fel számunkra. Példaképp említhetem – természetesen természetesen számos másik mellett – a *Degeneráció*, a *Szívsvorongva*, az *Elembertelenedésben*, az *Embargó*, a *Fejlövéselmélet*, a *Harmóniátlanul*, a *Tűsarok* című írásokat. Nagy erénye Harmath írásainak az a „jelenbe látó készség”, amellyel világunk (és társadalmunk) történéseinek mélyére képes látni, amelynek révén azonnal reflektálni tud az aktualitásokra. Kitűnő érzékek fedezi fel a külvilágban zajló események mögött (pl. térségünk háborúi) a lélekben zajló folyamatokat. Egyébként is, kiváló ismerője az emberi léleknek. Nem elhanyagolható gondolkodói és írói erény az a következetesség sem, amely értékítéleteire jellemző. S bár címe és alcíme is egyértelmű szövegyszervező elvként hitelesíti a hívó szemléletet a kötetalkotó cikkek létrejöttében, mégsem csak a hívó olvasót tudja megszólítani. Egyszóval: e vallási publicisztikának nevezett kisesszéikben és jegyzetekben a világ dolgairól elmélkedő íróember élményvilága, arcéle is kibontakozik előttünk. A könyvnek így és ezért van irodalmi értéke.

BENCE Erika